

ВЕСЕЛИН ЧАЈКАНОВИЋ

Веселин Чајкановић је најзначајнији истраживач народне религије пре ИИ светског рата, и један од најзначајнијих истраживача на том пољу уопште. Рођен је и умро у Београду (1881-1946). По образовању је био класични филолог, школовао се на Великој школи у Београду, а затим отишао на усавршавање у Немачку. Докторирао је у Минхену 1908. године. По повратку у Београд постао је доцент за латински језик на Филозофском факултету, а касније и редовни професор, и члан Академије наука. Када је 1922. године основан богословски факултет, прешао је да тамо предаје упоредну историју религије.

Чајкановић је био један од најобразованијих научника, а своју научну делатност је развио у 3 правца:

1. класична филологија
2. фолклор
3. религија и митологија, и у сва три поља је постигао завидне резултате.

На пољу класичне филологије, објавио је више студија о латинским пословицама, као и превод Тацитове "Германије" обogaћен многим стручним коментарима. Што се тиче фолклора, био је једна од најбољих ондашњих стручњака. Објавио је две велике збирке народних умотворина: "Српске народне умотворине" и "Српске народне приповетке", која је значајнија. Она је изашла у оквиру Српског етнографског зборника Академија је сакупила око 2000 приповедака, од којих је Чајкановић обрадио 212. Многи његови коментари у овој збирци су прави мали есеји.

Чајкановић се бавио пре свега нашом народном религијом и митологијом. Сваки озбиљнији истраживач у овој области мора да узме у обзир његове радове, било да се са њим слаже или не. У уводу Милоша Ђурића за његово дело "Мит и религија у Срба" стоји да је то дело једва примећено, што је нетачно. Чајкановић је био познат као аналитичар (а нпр. Тројановић као сакупљач, Ђорђевић као систематичар). Комбиновао је различите врсте извора- поред етнографске, користио је и историографску и лингвистичку грађу. Његов аналитичко-компаративни метод био је на већем нивоу од метода његових савременика. Међутим, понављао је исту грешку као и његови претходници: био је атомиста, тј. склон томе да истргне податке из културног и друштвеног контекста, и да их тако упоређује. То је слично као оно Тројановићево поређење са мравињаком (обичај да се јаје или неки други предмет на одређени празник закопава у мравињак, да би стоке било као мрава, упоређује са обичајем из Индије, где се мрави сматрају за демонске животиње, па им је то жртва. Тројановић каже да је можда то тако било и код нас, па се заборавило.). И Чајкановић је користио такав метод, али на један финији начин: ограничио се на поређење са Индоевропљанима, тј. сузио је круг поређења и учинио га реалнијим. Једна од две основне тезе на којима је заснивао своје истраживање је трагање за индоевропским пореклом наше народне религије.

Друга теза је да је наша народна религија у основи култ предака. Ако се пође од те претпоставке, наша религија пре примања хришћанства постаје систем, као код Грка или Римљана, али подаци о томе нису забележени. Често нема довољно доказа за те Чајкановићеве конструкције. Тезу о култу предака у основи наше народне религије је формирао постепено: низ мањих расправа је уједињавао у књиге или веће расправе.

Има их три, и оне представљају камене међаше у његовом научном развоју.

1. "Студије из религије и фолклора", објавио је 20-их година 20. века у Српском етнографском зборнику. Ту Чајкановић пише о најразличитијим појавама: у расправи "Сахрањивање под прагом" се назире његова основна теза. Наши преци нису сахрањивали мртве на гробљу, него у кући, и то нарочито под прагом. Аналитичкокомпаративним методом утврдио је да је и код других народа било сахрањивања под прагом, и то поготово некрштене деце. Из тога следи да духови предака живе под прагом, и зато он постаје магично, опасно место. Зато је за њега и везан из обичаја, на пример да млада не сме да додирне праг. У новије време је младожења преноси, а раније би се праг прекрио, или се стави столица итд. По Чајкановићу, то је зато да млада не би повредила духове предака, јер она мора да склопи добре односе и са живим и са мртвим члановима породице у коју улази.

Други рад у "Студијама..." који наговештава његову главну тезу је "Магични смеј", о убијању старца. Углавном се мисли да та појава постоји из економских разлога. Постоје два типа објашњења: јер је закључено да стари људи доприносе мудрошћу итд. (син се враћа из рата, преживео је због очевих савета...). Друго објашњење је да син када одводи оца да га убије, схвата да ће и он доћи на ред. Старци су убијани на ритуалан начин, а жртва је ишла на погубљење расположена, јер верује у други свет. Чајкановић закључује да стари људи уствари постају наши преци, који су интегрални део заједнице. Друго, верује се да човек на оном свету остаје онакав какав је био у тренутку смрти дакле, убијају старце да би могли да користе заједници као духови предака. Ово су зачеци тезе о религији као систему.

2. "Неколике опште појаве у старој српској религији"- овде заступа тезу да су свака важнија жртва и сваки важнији празник посвећени прецима. То је показао на 5 примера тј. у 5 радова. Најважнији је "Епифанија предака": преци на одређене дане посећују своју породицу, она им обезбеђује култ, а они њој благостање. На пример, у обредним поворкама (нпр. коледари на Божић), према Чајкановићу, низ елемената и изглед тих поворки указује да они представљају претке. Чајкановић је обичаје који на први поглед немају везе са прецима доводио у везу са њима, полазећи од своје основне тезе.

3. "О српском врховном Богу"- то је његово последње велико дело, објављено 1941. и оно је најзначајније. Ту је спојио своје две тезе- индоевропску и манаистичку. Користио је две врсте извора: "наше" и "стране"о религијама индоевропских народа, пре свега старих Грка и Римљана, Келта, Германа, Иранаца (Персијанаца) и народа старе Индије. О религијама тих народа постоје писани извори, а о религији Јужних Словена не.

Чајкановић је закључио да до нашег пантеона мора да дође посредним путем. Дакле, сви индоевропски народи су имали сличне религијске системе. Сви они имају пантеон- систем божанстава у родбинским, пријатељским и непријатељским везама, а на челу је врховни бог, па је он желео да открије који је то бог код Срба. Друга његова претпоставка је да је хришћанство покушало да уништи тај пантеон, јер иначе хришћанизација не би успела. Али, веровања у старе богове су била веома укорењена, па је дошло до два процеса (Чајкановић то није тако формулисао): црква је неке особине богова из пантеона приписала јунацима из хришћанске митологије- они имају словенску суштину, а хришћанску форму. Други процес је обрнут: свештеници говоре оно што пише у Библији, а народ то схвата на свој начин. Трагове српског врховног бога Чајкановић је покушао да открије у ликовима светаца, архангела и ђавола. Закључио је да је главни "наследник" Бога свети Сава.

Детаљно је описао функције врховног Бога, ту се ослонио на своју тезу о религији Срба као култу предака. То значи да врховни бог не само што је бог предака, већ је и митски предак српског народа који се о њему брине. Његове функције су: он је бог-донатор (давалац), тј. упознаје свој народ са разним знањима и вештинама, занатима. Свети Сава је научио људе кожарском занату (и данас је то њихова

еснафска слава), и разним вештинама- како се тка, како с кисели млеко итд. Врховни бог зато мора да буде и бог-путник, да путује са краја на крај српских земаља. Чајкановић је сматрао са свети Сава има посебан карактер у предањима, а да то нису особине хришћанског свеца, већ хировитог паганског божанства. Он је некада неправедан и преоштар у казнама, на пример, постоји предање о томе како је убио свог пса, јер он није могао да га прати у циновским корацама. Чајкановић је описао и атрибуте врховног бога. Његов физички изглед: био је црн, као и сва хтонска божанства, и имао је капу, штап и огртач. Његови фетиши, тј. предмети који га симболично представљају су вериге и секира. Животиња која га представља је вук. Што се тиче имена овог божанства, закључио је да је оно непознато, јер је било забрањено изговарати га да га не би чули непријатељи (пошто је име еквивалент бића). Сачуван је само надимак Дабог, тј. бог који даје. Чајкановић је навео и који празници припадају врховном божанству. Како пагански празници трају дуже од хришћанских, Дабогови празници су у зимској сезони, тада се преци појављују на земљи. Тај празник је разбијен на више хришћанских.

Чајкановић је често критикован, јер су већина његових резултата само претпоставке, за које има индиција, али нема доказа. Највише га је критиковао Кулишић. Ипак, ово је веома значајна књига јер је показала да је култ предак био развијен, и то је неоспорно, али да су постојали пантеон и врховни бог није доказано, то су само индиције.

<http://nebeskiprsten9.blogspot.rs/>